

Psykososiaalista tukea koskevat aiemmat havainnot ja tutkinnan yhteydessä toteutetun kyselyn tulokset

1. Psykososiaalisen tuen merkitys

Traumaattisten tilanteiden kuten onnettomuuksien jälkeen niissä mukana olleille tarjotaan psykososiaalista tukea, sillä äkilliset muutostilanteet eli kriisit ovat yllättäviä ja tuovat usein mukanaan ahdistusta ja pelkoa, joskus myös syyllisyyttä. Traumaattisen tilanteen kokeneet voivat tuntea itsensä neuvottomiksi ja turvattomiksi, kokonaisvaltaisesti toimintakyvyttömiksi. Eri organisaatioiden ja koko yhteiskunnan kannalta traumaattisten tilanteiden jälkeisten reaktioiden ja traumaperäisen stressin voidaan katsoa kuuluvan psykososiaalisiin riskeihin.¹ Palautumista sekä työ- ja toimintakykyä tukeva kriisiyö on tärkeä osa turvallisuuden hallintaan kuuluvaa onnettomuuden tai vaaratilanteen jälkihoitoa, sillä jos kriisireaktioiden vaikutusta ei heti alussa pystytä lieventämään, ne aiheuttavat lisääntyvää sairastuvuutta (muun muassa PTSD²) ja laajemmassa mittakaavassa heikentävät organisaation tai yhteiskunnan suoritus- ja selviytymiskykyä.

2. Psykososiaalista tukea koskevat aiemmat havainnot

Traumaattisten tilanteiden jälkeinen psykososiaalinen tuki on terveydenhuoltolakiin (1326/2010) perustuvaa toimintaa. Tuen järjestämisestä mainitaan myös pelastuslaissa (379/2011) sekä hallituksen esityksessä eduskunnalle sosiaalihuoltolaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi (18.9.2014). Laeissa olevia mainintoja ei täydennetä eikä täsmennetä asetuksilla, vaan sosiaali- ja terveysministeriö on johtanut psykososiaalista tukea niin sanotun pehmeän sääntelyn keinoin. Vuodesta 1990 alkaen asiaa on pohdittu muun muassa neljässä eri työryhmässä, toimintaa on ohjattu ministeriön kuntainfoilla sekä valmiussuunnittelua ja psykososiaalista tukea koskevilla oppailla.³ Asiaan liittyviä materiaaleja ovat ministeriön ohella julkaisseet muun muassa Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (THL) ja aiemmin Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus (STAKES). Kriisiyötä koskevia tutkimuksia ja opinnäytetöitä on tehty niin yliopistoissa kuin ammattikorkeakouluissakin ja useat kaupalliset kustantajat ovat julkaisseet alan oppikirjoja.

Muistioista, oppaista ja tiedosta huolimatta joidenkin isojen kriisien kuten Aasian luonnonkatastrofin ja Kauhajoen koulusurmien jälkeen on psykososiaalisen tuen kentässä törmätty erilaisiin ongelmiin. Niiden ratkaisemiseksi on onnettomuustutkinnoissa annettu myös suosituksia.

Aasian luonnonkatastrofia koskevan tutkinnan (OTKES A2/2004Y) toteamuksissa ja suosituksissa kiinnitetään huomiota laadukkaan ja riittävän psykososiaalisen tuen järjestämiseen kunnissa ja sairaanhoitopiireissä, mikä edellyttäisi yhteisiä linjauksia. Siksi olisi tarpeen uusien valtakunnallisten ohjeiden, pitää ne ajan tasalla ja valvoa niiden noudattamista. Asiasta annetun suosituksen mukaan hyvän tuen ja hoidon turvaamiseksi tulisi kehittää rakenteita ja menettelytapoja sekä selvittää tietosuojan ja tiedonsiirtoon liittyvät asiat hoidon jatkuvuuden turvaamiseksi.

Kauhajoen koulusurmia koskevasta tutkintalautakunnan raportista (OM:n selvityksiä ja ohjeita 11/2010) käy ilmi, että uhrien omaiset kokivat erityisen hyväksi vertaistuen, jota he

¹ Psykososiaalisten riskien käsitettä käytetään erityisesti työterveyden ja -turvallisuuden hallinnassa, jossa sillä tarkoitetaan työperäistä stressiä, työpaikkakiusaamista ja väkivaltaa. Työperäiseen stressiin sisältyy monissa työympäristöissä myös traumaattisten tilanteiden aiheuttamaa psykologista stressiä.

² Traumaperäinen stressihäiriö (*Post-Traumatic Stress Disorder*)

³ Työryhmien muistioista varhaisin on Kriisitilanteiden mielenterveystyön asiantuntijaryhmän esitys (STAKES, 1993). Myöhemmät kolme on julkaistu sosiaali- ja terveysministeriön monistaina tai selvityksinä (STM 1998:1, STM 2006:81 ja STM 2009:41). Tärkeimmät asiaa koskevat oppaat ovat Terveidenhuollon (STM 2002:5) ja sosiaalitoimen (STM 2008:12) valmiussuunnitteluoppaat sekä Traumaattisten tilanteiden psykososiaalinen tuki ja palvelut -opas (STM 2009:16). STM, THL, STAKES ja KELA:n tutkimusosasto ovat julkaisseet myös tuen ja hoidon onnistumista sekä uhrien selviytymistä koskevia seuranta-tutkimuksia useiden eri kriisien jälkeen.

olisivat kaivanneet jo aiemmin. Lisäksi tuki käytännön asioiden hoitamiseksi jäi riittämättömäksi. Vaikka psykososiaalista tukea varten oli käytettävissä paljon voimavaroja ja osaamista, kokonaisuuden johtamisjärjestelyt puuttuivat tilanteessa, jossa mukana oli useita kuntia, viranomaisia ja vapaaehtoisorganisaatioita. Käytännössä myös kriisityön osaaminen ja voimavarat olivat kunnissa erilaiset, mikä johti vaihtelevaan tuen tasoon. STM:lle annetun suosituksen mukaan ministeriön tulisi huolehtia siitä, että psykososiaalista tukea varten on käytössä suunnitelmat, resurssit, määritellyt vastuut ja päätösvaltainen asiantunteva johto riippumatta siitä, missä onnettomuus tapahtuu tai mistä asianosaiset ovat kotoisin. Tavoitteena tulisi olla se, että kaikki saavat tarvitsemansa yksilöllisen ja yhteisöllisen sekä myös käytännön asioihin liittyvän tuen tarvitsemaansa aikaan.

3. Jämijärven onnettomuuden jälkeisen psykososiaalisen tuen onnistumista koskeva kysely

Tämän tutkintaselostuksen luvussa 1.18.6 on käsitelty samantapaisia muun muassa psykososiaalisen tuen viranomaisyhteistyössä sekä johto- ja viranomaisvastuun kohdentamisessa havaittuja ongelmia. Viranomaisten välisen toiminnan laadusta riippumatta ruohonjuuritason tuki voi silti olla joko pääosin onnistunutta tai jollain tavalla puutteellista. Kattavan kokonaiskuvan saamiseksi Onnettomuustutkintakeskus toteutti lokakuun 2014 aikana Jämijärven lento-onnettomuuden jälkeistä psykososiaalista tukea ja toipumista edistäviä voimavaroja koskevan internet-kyselyn. Siihen johtavaa linkkiä välitettiin muun muassa onnettomuudessa kuolleiden omaisille, onnettomuuslennolta selvinneille, PääsiäisBoogie-tapahtumaan osallistuneille sekä etsintä- ja pelastustyössä mukana olleille. Koska kaikkia ei ollut mahdollista tavoittaa henkilökohtaisesti, omaisten yhdyshenkilöitä, laskuvarjokerhojen vastuuhenkilöitä ja etsintä- ja pelastustyöhön osallistuneiden esimiehiä pyydettiin välittämään kyselyyn johtavaa linkkiä eteenpäin niille, joita onnettomuus oli koskettanut.

Kysely oli laadittu siten, että siihen vastaamisen toivottiin olevan osa toipumista edistävää prosessia, joka luonnollisesti on kokonaisuutena paljon laajempi kuin paraskaan psykososiaalinen tuki. Ensimmäisten kysymysten aihepiirit koskivat kriisin jälkeistä elämää ja ohjasivat pohtimaan olemassa olevia voimavaroja sekä omia arvoja. Niiden jälkeen vastaajia pyydettiin kertomaan tarkemmin psykososiaalisen tuen muodoista ja toteuttajista sekä tuen määrästä ja laadusta, sekä arvioimaan onnettomuutta ja tukea koskevaa tiedottamista. Näihin vastauksiin liittyvän kriittisen pohdinnan jälkeen palattiin lopuksi ratkaisukeskeisyyden periaatteiden mukaisesti henkilön itse tekemiin myönteisiin valintoihin sekä tulevaisuutta kohti vieviin askeliin.

Kyselyssä oli seuraavat kysymykset:

- 1.-4. Taustatiedot: ikä, sukupuoli, kotipaikkakunta, vastaajan suhde onnettomuuteen ja/tai onnettomuuslennolla olleisiin
5. Kuvaile lyhyesti omaa toipumistasi ja/tai kriisin jälkeistä elämää ensimmäisistä viikoista nykyhetkeen?
6. Mitkä asiat ovat auttaneet ja olleet tärkeimpiä voimavaroja?
7. Ovatko omat arvosi ja suhteesi elämään muuttuneet?
8. Oletko ollut järjestetyn kriisiavun piirissä? (ohje: jos et, siirry kysymykseen 12)
9. Jos olet ollut, niin minkälaisia ja/tai kenen järjestämiä tuen muodot ovat eri vaiheissa olleet?
10. Jos olet ollut, niin onko kriisiavun määrä ja laatu vastannut tarpeitasi vai olisitko jossain vaiheessa halunnut esimerkiksi enemmän tai vähemmän tukea tai erilaista apua kuin nyt on ollut tarjolla?
11. Minkä yleisarvosanan antaisit kriisiavulle?
 - a) Heti tapahtumapaikalla Jämijärvellä,
 - b) Tampereella 21.4.2014 järjestetylle omaistilaisuudelle,

- c) Ensimmäisten viikkojen aikana tapahtuman jälkeen, muualla,
 - d) Myöhemmälle asian käsittelylle, kriisityölle tai -terapialle,
 - e) Muulle järjestetylle tuelle, mille?
12. Jos et ole ollut järjestetyn kriisiavun piirissä, niin miksi et?
13. Millaisia järjestettyä kriisiapua koskevia kehittämissuunnitelmia Sinulla on?
14. Minkälaista tukea olet saanut Sinulle läheisiltä ihmisiltä toipumisen ja/tai kriisin jälkeisen elämän eri vaiheissa?
15. Minkä arvosanan antaisit onnettomuuden jälkeiselle uutisoinnille ja kommentoinnille?
- a) Tiedotusvälineissä,
 - b) Sosiaalisessa mediassa
16. Mihin asioihin kiinnitit erityisesti huomiota uutisoinnissa tai eri medioiden kommentoinnissa?
17. Miten olet kokenut erityisesti kriisiapua ja sen saantia koskevan tiedottamisen eri medioissa?
18. Millaisia voimavaroja vahvistavia päätöksiä tai myönteisiä valintoja olet tehnyt kesän ja syksyn aikana?
19. Mitkä ovat seuraavia askeleitasi oman ja/tai läheisten hyvinvoinnin turvaamisessa?
20. Mitä odotat tulevaisuudelta?
21. Mitä muuta haluat kertoa?
- a) Kriisityöhön liittyen,
 - b) Onnettomuuden tutkintaa koskien
22. Jos haluat että onnettomuuden tutkijat ottavat Sinuun yhteyttä, täytä alla olevat kentät.

4. Kyselyn tulokset

Taustatiedot

Vastausaikana 30.9.–22.10.2014 kyselyyn saatiin yhteensä 42 vastausta. Vastaajista miehiä oli 22 ja naisia 20. Iältään vastaajat olivat 21–78-vuotiaita keski-ikä ollessa 39 vuotta.

Sosiaalisten ryhmien mukaisesti vastaukset jakaantuivat seuraavasti:

- onnettomuuslennolla mukana olleiden omaisia ja sukulaisia (14 vastausta, M = 3, N = 11)
- laskuvarjo- tai ilmailuyhteisöön kuuluvia (22 vastausta, M = 15, N = 7)
- työn vuoksi etsintä- tai pelastustoimintaan osallistuneita (6 vastausta, M = 4, N = 2)

Tässä kyselyn yhteenvedossa tuloksia tarkastellaan edellä mainittujen ryhmien mukaisesti. Vastaajien määriä käsiteltäessä käytetään joko edellä olevaa määrällistä jakaumaa, 14 + 22 + 6, tai tarkastellaan kaikkia vastaajia yhtenä ryhmänä, n = 42.

Vastauksia saatiin eri puolilta Suomea, kaikkiaan seitsemästä eri maakunnasta. Painopiste oli luonnollisesti Pirkanmaalla (60 % vastauksista), koska suurin osa Jämijärven PääsiäisBoogie -hyppytapahtumaan osallistuneista ja myös osa onnettomuuspaikalle hälytetystä ensihoitohenkilökunnasta oli pirkanmaalaisia.

Kyselyn jakelussa käytettyjen eteenpäin välittämistä koskevien pyyntöjen vuoksi tarkkaa vastausprosenttia ei voida määrittää. Edellä esitettyjen vastaajaryhmien lukumäärien sekä maantieteellisesti laaja-alaisen leviämisen vuoksi kyselyä voidaan pitää onnistuneena ja siihen saadut vastaukset muodostavat riittävän edustavan otoksen psykososiaalisen tuen ja toipumista edistävien voimavarojen arviointiin.

Vaikka kysely oli pitkä ja edellä mainitun rakenteensa vuoksi varsin syvälinen, lähes kaikki kyselyyn saadut vastaukset olivat sisällöllisesti erittäin hyviä, eli vastaajat pohtivat laajasti omaa elämäänsä ja hahmottelivat myös tulevaisuuttansa. Yhden vastauksen

keskimääräinen pituus oli lähes 300 sanaa. Kukaan vastaajista ei esittänyt kritiikkiä itse kyselyä tai siihen vastaamista kohtaan.

Psykososiaalisen tuen määrä ja laatu sekä omia voimavaroja vahvistavat asiat

Valtaosa (n = 37) kyselyyn vastanneista oli jossain vaiheessa ollut järjestetyn kriisiavun piirissä: omaisista ja sukulaisista kaikki kyselyyn vastanneet ja laskuvarjo- ja ilmailuyhteisöön kuuluvistakin yhdeksän kymmenesosaa.

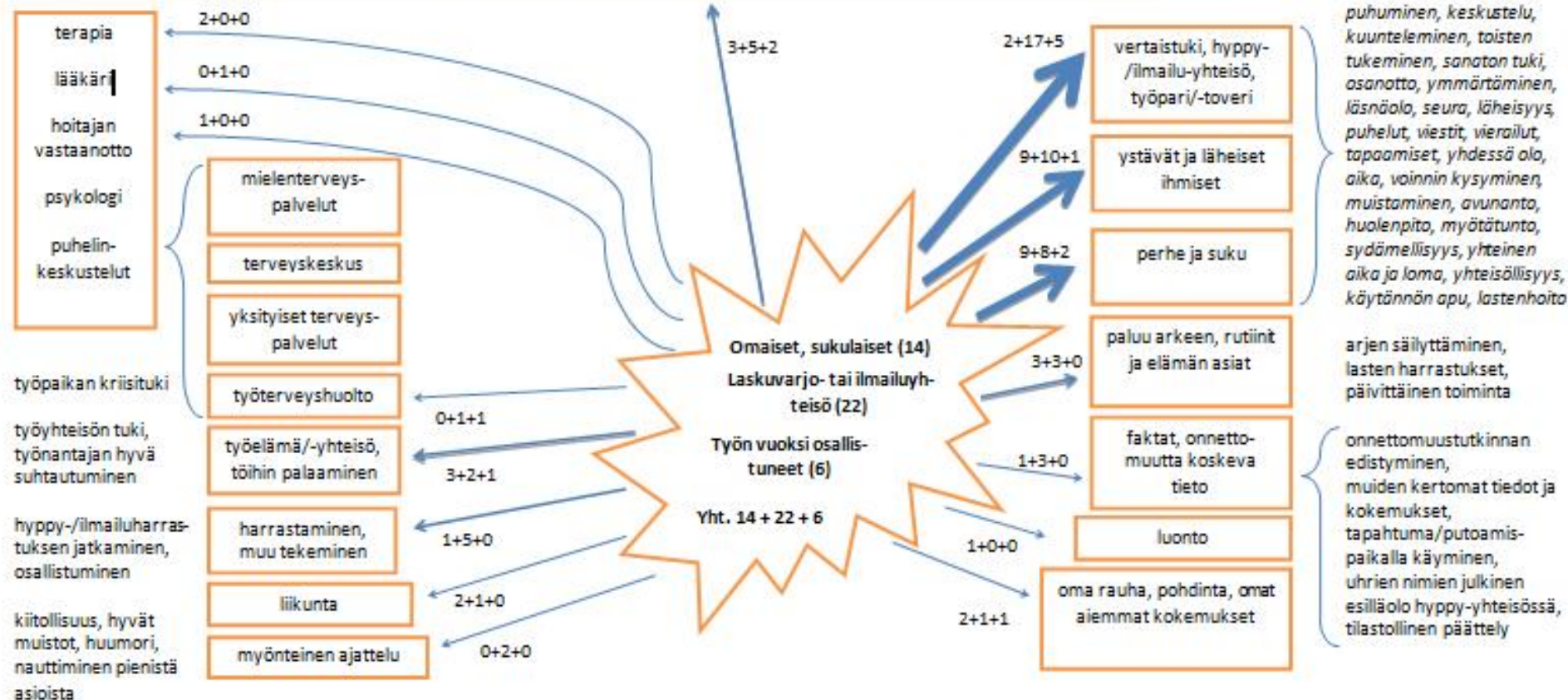
Laaja koonnos vastaajien mainitsemista psykososiaalisen tuen muodoista ja toimijoista sekä tärkeimmistä omia voimavaroja vahvistaneista asioista on esitetty kuvassa 1.

Kuvan oikeassa reunassa referoidaan (kursivoituna) myös läheisiltä ihmisiltä saadun tuen eri muotoja.

Kyselyn ensimmäiset sisällölliset kysymykset koskivat toipumista ja/tai kriisin jälkeistä elämää sekä sitä, mitkä asiat ovat auttaneet ja olleet tärkeimpiä voimavaroja. Vastaajat saivat siis heti aluksi mahdollisuuden kirjata vapaasti niitä tärkeimpiä, ensimmäisenä mieleen tulevia asioita, joilla heille oli ollut merkitystä. Omaisille ja sukulaisille kaikkein tärkeimpiä em. kysymyksissä mainittuja (nuolet kuvassa 1) toipumista tukevia asioita ja voimavaroja olivat perhe ja suku ($\frac{2}{3}$ ko. ryhmän vastauksista) sekä ystävät ja läheiset ($\frac{2}{3}$). Seuraavaksi eniten mainittuja olivat kriisiapu, arjen elämään liittyvät käytännön asiat sekä työyhteisö ja/tai töihin palaaminen, jotka kaikki tulivat esille joka viidennessä vastauksessa.

KUVA 1.
Koonnos vastaajien mainitsemista psykososiaalisen tuen muodoista ja toimijoista sekä tärkeimmistä omia voimavaroja vahvistaneista asioista.
 Heti kyselyn alussa avoimissa kysymyksissä mainitut eniten auttaneet asiat on osoitettu nuolilla. Nuolen vieressä olevat numerot kertovat, kuinka moni vastaaja kustakin ryhmästä mainitsi kyseisen asian em. kysymyksissä.

Omaisten ja sukulaisten sanallisten vastausten perusteella muutama heistä oli lähes varauksetton tyytyväinen kriisitukeen. Noin puolet otti vastauksissaan esille sekä kriisityöhön liittyviä onnistumisia että kehittämistä vaativia kohtia (ks. tarkemmin kohta Kriisityötä koskevat kehittämismahdollisuudet), ja omaisten ja sukulaisten joukossa oli useita, jotka kirjoittavat pelkästään psykososiaaliseen tukeen liittyneistä puutteista. Toisistaan poikkeavat kokemukset näkyvät myös taulukossa 1 olevista kriisityölle annetuista arvosanoista, joiden vaihteluväli on suuri. Kaksi ko. ryhmän vastaajaa sanoi asian seuraavasti: - *uhrien omaiset ovat saaneet eriarvoisesti apua, toisille on tarjottu enemmän kuin toisille*; - *valtavia eroja [on] eri ihmisten ja paikkakuntien välillä, jatkohoidon järjestyminen ei ole ollut tasapuolista*.

Laskuvarjo- tai ilmailuyhteisöön kuuluville ylivoimaisesti tärkein voimavara oli vertaistuki, jonka kolme neljäsosaa vastaajista mainitsi ensimmäisissä sisällöllisissä kysymyksissä. Hyppääjäyhteisö on muutenkin hyvin tiivis ja kriisi suorastaan mobilisoi sosiaalisen verkoston, jolloin yhteisten kokoontumisten merkitys korostui. Myös muiden ystävien ja läheisten (lähes ½) sekä perheen ja suvun (¾) merkitys oli tärkeä. Joka viidennessä vastauksessa mainittiin kriisiavun ja harrastamisen ja/tai harrastuksen jatkamisen merkitys. Laskuvarjo- tai ilmailuyhteisöön kuuluvat olivat huomattavasti tyytyväisempiä järjestettyyn kriisiapuun kuin omaiset ja sukulaiset. Heidän sanallisissa vastauksissaan oli vain muutamia sellaisia, missä kriisityötä ja sen tekijöitä ei joko erikseen kiiteltu tai avunsaantimahdollisuuksia keuhuttu. Yleisimmän tulkinnan mukaan *kriisiapu heti tapahtumapäivänä ja myöhemmin sekä tieto [kriisityöntekijöiden] paikallaolosta juuri ja ainoastaan meitä varten oli tärkeää, vaikka suurin apu oli kuitenkin omista kavereista siinä ympärillä*. Ne ko. ryhmään kuuluneet vastaajat, jotka eivät lainkaan olleet järjestetyn kriisiavun piirissä, olivat itse halunneet jäädä avun ulkopuolelle.

Työn vuoksi etsintä- tai pelastustoimintaan osallistuneille tärkeimpiä voimavaroja olivat saman tilanteen kokeneet vertaiset eli työparit ja -toverit (%), oma perhe ja suku (⅓) sekä purkukeskustelut (⅓). Työn vuoksi etsintä- tai pelastustoimintaan osallistuneet olivat kaikkein unohdetuin ryhmä; puolelle vastaajista ei ollut tarjottu minkäänlaista kriisiapua ja yksi apua saaneistakin oli sitä mieltä, että apua olisi ollut hyvä tarjota jo aikaisemmin eli onnettomuusiltana.

Taulukko 1. Eri vastaajaryhmien kriisiavulle antamat arvosanat.

Minkä yleisarvosanan antaisit kriisiavulle? (asteikko: 1–5)	Arvosanojen keskiarvo			
	heti tapahtumapaikalla Jämijärvellä	Tampereella 21.4.2014 järjestetylle omais-tilaisuudelle	Ensimmäisten viikkojen aikana tapahtuman jälkeen, muualla	Myöhemmälle asian käsittelylle, kriisityölle tai -terapialle
onnettomuuslennolla mukana olleiden omaiset ja sukulaiset (n = 14)	3,4 vastaajia 7 (50%) vaihteluväli [2,5]	4,2 n = 10 (71%) W = [2,5]	3,7 n = 10 (71%) W = [2,5]	3,3 n = 7 (50%) W = [2,5]
laskuvarjo- tai ilmailuyhteisöön kuuluvat (n = 22)	4,5 n = 16 (73%) W = [2,5]	4,4 n = 5 (23%) W = [3,5]	4,5 n = 17 (77%) W = [4,5]	4,2 n = 11 (50%) W = [1,5]
työn vuoksi etsintä- tai pelastustoimintaan osallistuneet (n = 6)	-	-	4,5 n = 2 (33%) W = [4,5]	4,0 n = 2 (33%) W = [4,4]

Tiedottaminen ja sen herättämät reaktiot

Omaisten ja sukulaisten ryhmästä seitsemän vastaajaa (½) kertoi, että he eivät halunneet tai jaksaneet seurata tiedotusvälineitä ensimmäisten viikkojen aikana. Heistä neljä kertoo

kuitenkin perehtyneensä kirjoitteluun myöhemmin, esimerkiksi säästettyjen sanomalehtien avulla. Yhteensä viisi vastaajaa (n. 3/8) piti tiedostusvälineiden toimintaa pääasiassa asiallisena ja seitsemän (1/2) löysi myös kritiikin aihetta, kuten nimettömät mutta liian tunnistettavat henkilökuvajutut, turhan spekuloinnin ja yhden toimittajan käyttäytymisen Tampereella järjestetyn omaistilaisuuden yhteydessä.

Laskuvarjohyppy- tai ilmailuyhteisöön kuuluvat esittivät huomattavasti kriittisempiä tiedotusta koskevia arvioiteja. Heistä vain kolme (1/8) piti uutisointia pääosin asiallisena. Joka toinen vastaaja kiinnitti huomiota uutisoinnin epätarkkuuteen, asioiden yksinkertaistamiseen ja lukuisiin asia- ja termivirheisiin ja/tai siihen, että tiedostusvälineille kelpasivat lähes kenen tahansa esittämät asiaa koskevat kommentit, ilman että henkilöiden taustoja tai heidän kertomiaan faktoja tms. tarkistettiin. Viisi vastaajaa (runsas 1/2) piti uutisointia ja iltapäivälehtien kirjoittelua *revittelynä* tai *sensaatiohakuisuutena*, neljä (vajaa 1/2) kiinnitti huomiota sosiaalisessa mediassa esiintyneisiin asiattomuuksiin ja kolme (1/8) oli loukkaantunut kaupallisen hyppytoiminnan edustajan esiintulosta ja kommentista. Yksi vastaaja arvosteli *joidenkin tiedotusvälineiden asiator[ta] käytös[tä] (yritys päästä kerhon yksityiseen tiedotustilaisuuteen, kerhon jäseniksi liittyminen jotta pääsisi kerhon suljetulle foorumille)*. Lisäksi kaikenlainen syyllistäminen tuntui ryhmän vastaajista pahalta, ja yksi vastaaja sanoi asiaa seuraavasti: *harrastustamme kritisoitiin turhan rankalla kädellä koska kysehän ei ollut laskuvarjo-onnettomuudesta vaan oikeastaan laskuvarjo oli syy siihen miksi keskuudessamme on kolme rakasta tuosta koneesta edelleen*. Työn vuoksi etsintä- tai pelastustoimintaan osallistuneet kiinnittivät eniten huomiota uutisoinnissa esitettyihin faktoihin ja tietoihin (1/3) tai erilaisiin visioihin (1/6).

Kaikista vastaajista vain joka viides tunnisti kriisiapua ja sen saantia tai kriisin erilaisiin oireita koskevan tiedottamisen. Asiaan liittyvää tiedottamista arvioi omaisten ja sukulaisten ryhmästä kuusi vastaajaa (1/6), joista viisi ei ollut joko lainkaan huomannut sellaista tai ei muistanut asiaa. Yksi oli kiinnittänyt asiaan huomiota siksi, että kriisiavun uutisoitiin toimivan tapahtumapaikalla hyvin, vaikka *yöllä oli itsellä [ollut] sellainen olo, että kaikki oli Jämillä sekaisin*. Laskuvarjo- tai ilmailuyhteisöön kuuluvista joka kolmas piti kriisiapua koskevaa tiedotusta riittävänä tai hyvänä. Muut eivät joko olleet kiinnittäneet asiaan huomiota tai eivät lainkaan vastanneet kysymykseen. Työn vuoksi etsintä- tai pelastustoimintaan osallistuneista vain yksi (1/6) oli kiinnittänyt asiaan huomiota ja totesi, että *kriisiapua kipeästi tarvitseville annettiin mahdollisia vaihtoehtoja*.

Taulukko 2. Eri vastaajaryhmien onnettomuuden jälkeiselle uutisoinnille ja kommentoinnille antamat arvosanat.

Minkä arvosanan antaisit onnettomuuden jälkeiselle uutisoinnille ja kommentoinnille? (asteikko: 1–5)	Arvosanojen keskiarvo	
	Tiedotusvälineissä	Sosiaalisessa mediassa
onnettomuuslennolla mukana olleiden omaiset ja sukulaiset (n = 14)	4,0 vastaajia 9 (64%) vaihteluväli [3,5]	3,6 n = 5 (36%) W = [2,5]
laskuvarjo- tai ilmailuyhteisöön kuuluvat (n = 22)	2,7 n = 22 (100%) W = [1,4]	2,6 n = 19 (86%) W = [1,5]
työn vuoksi etsintä- tai pelastustoimintaan osallistuneet (n = 6)	4,0 n = 6 (100%) W = [2,5]	3,8 n = 4 (67%) W = [3,4]

Kriisityötä koskevat kehittämissuositukset

Omaisten ja sukulaisten ryhmästä kehittämissuosituksia koskevaan kysymykseen vastasi kahdeksan henkilöä (lähes 1/3). Heidän vastauksissaan nousi esille muun muassa avun

psykologinen jatkuvuus, vertaistuen tarve ja sosiaalisten verkostojen kuten perheenjäsenten huomiointi. Laskuvarjo- tai ilmailuyhteisöön kuuluvista vastaajista kehittämis ehdotuksia teki yhdeksän (%) vastaajaa. Niissä tulee muun muassa esille tapahtumapaikalla toteutettava välitön apu, jossa kriisin kohdannut on enemmän kuin asiakas ja kysymysten kohde, sekä - kuten edellä - avun jatkuvuus. Seuraavat lainaukset on esitetty temaattisessa, mutta muuten satunnaisessa järjestyksessä.

Yleiset avun saantia koskevat ehdotukset

- *enemmän tukea ja tiedottamista vainajien lähiomaisille, toisten omaisten kanssa yhteisiä tapaamistilaisuuksia*
- *avopuolisolle olisi pitänyt tarjota [apua] nopeammin*
- *yhteystiedot, josta apua saa kun sitä kokee tarvitsevansa, täytyy olla jostain saatavilla erittäin helposti, eniten apua tarvitsevat eivät välttämättä jaksa ja uskalla kysyä - - omaisille tiedon välittäminen menehtyneistä kesti kohtuuttoman kauan*
- *korostakaa, että kaikki saavat tulla, ei ole liian vähäistä yhteyttä kriisiin jos se on koskettanut, kenenkään ei pitäisi tuomita toisten surua, näin ei olisi varmasti käynytkään, mutta itse en kehdannut tulla yhteisiin tapahtumiin juuri tästä syystä*
- *voisi hieman enemmän painottaa sitä, että vaikka ei itse kokisi järjestettyä kriisiapua tarpeelliseksi, voi oma osallistuminen silti auttaa muita*
- *vaikea ollut itse lähteä miettimään, mistä saisi oikeanlaista apua - - yhteydenpitoa voisi olla enemmän, itsellä ei välttämättä ole voimia etsiä tietoa ja apua*
- *päivät ovat olleet selviytymistä, ei mitään voimia lähteä hakemaan apua, apua olisi pitänyt tarjota ja tuoda esille ne mahdollisuudet mitä on tarjolla, ihmistä ei saisi unohtaa heti tapahtuman jälkeen, hautajaisten jälkeen syvä hiljaisuus joka puolella, puhelimellakin voi kysyä vointia*

Avun jatkuvuutta ja sosiaalisten verkostojen huomiointia koskevat ehdotukset

- *olisi ollut mukavampaa jos olisi voinut keskustella saman henkilön kanssa, kaipaisin myös vertaistukea*
- *kaikilla kolmella kerralla eri hoitaja tai avun antaja, olisi ollut luonnollisempaa jatkaa sellaisen kanssa, jonka on jo tavannut - - ehkä odotin jotain konkreettista apua tai neuvoja miten tästä mennään eteenpäin ja selvitään, keskustelut oli enemmän sitä että puhuttiin vain siitä miltä tämä tuntuu jne.*
- *ihmisille voisi mielestäni soitella vielä useampi kuukausi tapahtuneen jälkeen ja kysellä mikä olo on - - jonkun tapaaminen kasvotusten voisi tehdä hyvää, mutta en ole varma mihin soittaa tai kehen ottaa yhteyttä*
- *paikallisen kriisikeskuksen yhteydenotto olisi ollut tärkeä sen jälkeen, kun Vantaalta vastuu siirtyi paikalliselle - - selvittää henkilökohtaisesti tarvitaanko apua, nyt esim. perheiden miehet olivat sitä mieltä, että apua ei tarvita, - - suosittelisin myös olemaan yhteydessä hieman myöhemmin, ikään kuin tarkistussoitto - - vertaistukiviikonloppu on aivan liian myöhään, sen olisi pitänyt olla 3kk sisällä onnettomuudesta*
- *n. 3-4 kk onnettomuudesta olisi ollut hyvä jos joku kriisityöntekijä olisi poikennut esim. kerholla kysymässä kuulumisia, varmasti ihmisillä olisi avoimempi olo keskustella "oudon" ihmisen kanssa, kun ovat jo käsitelleet asian omalla tavallaan alkuun*

Tapahtumapaikalla tehtävää työtä koskevat kommentit

- *olisi ehkä kannattanut kysyä ensin vapaaehtoisilta, mitä on tapahtunut ja keitä me olemme ja ketkä ovat saaneet jo mitään tukea, tuli hieman outo tunne, kun ammattilaiset alkavat kyselemään uudelleen samoja asioita ja aika kiireisellä sävyllä*

- *tapahtumapaikalle laajempi kriisiapuverkosto, jokaiselle perheelle "oma" kriisityöntekijä, - - tiedottamisen/tiedonsaannin paha viivästyminen ja epäselvyys ei ollut asianmukaista*
- *tapahtumapaikalla minua häiritsi kun vähän väliä minulta kysyttiin tarvitsenko apua tai [haluanko] jutella jostain, pikku syötävän tuominen oli hieno juttu*

Muut ideat

- *laskuvarjokerhon toiminnassa olisi hyvä keskustella aiheesta enemmän*
- *anonyymi keskustelupalsta verkossa, jota kautta voisi myös vuodattaa tunteitaan*

Työn vuoksi etsintä- tai pelastustoimintaan osallistuneiden kehittämissuhteet (1/3) koskivat purkutilaisuuksien järjestämistä ja niihin osallistumista.

- *kaikki ensihoidon työntekijät olisi ollut hyvä saada samoihin purkutilaisuuksiin, [nyt] tilaisuuksia järjestettiin vain Satakunnan alueen ensihoidon yksiköille*
- *jos joku järjestää nk. kriisiavun niin voisi kyllä kutsua kyllä kaikki tahot jotka ko alueella on työskennellyt*

Kyselyn perusteella tärkeä psykososiaalisen tuen kehittämiskohde on asuinpaikasta riippumattoman yhdenvertaisuuden turvaaminen. Omaisten ja sukulaisten vastausten mukaan yhtäläisen tuen tarpeessa olevia ei ole eri paikkakunnilla tai eri tilanteissa hoidettu samojen periaatteiden mukaisesti. Omaiset ja sukulaiset olisivat myös toivoneet enemmän vertaistukea, kuten järjestettyjä tapaamisia. Nyt vertaistukea ei ko. ryhmään kuuluvien välille ollut juuri syntynyt, sillä vaikka harrastajat tuntevat toisiaan, perheet ja suvut eivät.

Kehittämiskohteeksi nousi myös avun jatkuvuuden turvaaminen, jota vastaajat tarkastelivat sekä psykologisen jatkuvuuden (työntekijä- ja organisaatiovaihdokset) että myöhemmän yhteydenpidon riittävyden (ajallinen jatkuvuus) näkökulmista.

Yhdessä vastauksessa nousi esille sosiaalityön palvelujen puute: - *lapset on meidän varassa, tuntui alussa ettei jaksaisi laittaa edes ruokaa, saati siivota, sellaisessa olisi kyllä tarvinnut apua.* Myös muissa vastauksissa (ks. edellä olevat lainaukset) pohdittiin, miten saada oikeanlaista tai konkreettista apua tai mitä ovat ne mahdollisuudet mitä on tarjolla. Huomionarvoista on, että vaikka vastaajat tunnustivat ja nimesivät laajasti kriisityöhön osallistuneita eri organisaatioita (kuva 1, yläreuna), kukaan kyselyyn vastanneista 42 henkilöstä ei maininnut sosiaalityötä ja työntekijöitä tai palveluohjausta psykososiaalisen tuen toteuttajien joukossa.

Onnettomuustilanne oli työn vuoksi etsintä- ja pelastustoimintaan osallistuneille henkisesti raskas. Puolet vastaajista kertoi tilanteen vaikutuksista, yksi heistä seuraavasti: - *olen toiminut [alalla] kymmenen vuotta [ja] nähnyt - - jos jonkinlaisia tilanteita, mutta yksikään ei ole vaikuttanut itseeni tavalla jonka Jämin lento-onnettomuus teki, se otti henkisesti yllättävänkin koville.* Siksi on selvää, että työhön osallistuneet olisivat toivoneet kattavampaa psykososiaalista tukea työolosuhteista eli työn kuormittavuudesta johtuvien haittojen ehkäisemiseen ja oman terveytensä edistämiseen.

Kyselyssä nousee esille myös onnettomuuden jälkeistä viestintää koskeva kehittämistarve, sillä nyt vastaajista vain joka viides tunnisti kriisiapua ja sen saantia tai kriisin erilaisia oireita koskevan tiedottamisen. Kriisiviestintään tulisi kuulua riittävästi asiallista tietoa siitä, miten ihmiset yleensä reagoivat, sekä tietoa erilaisista avunsaantimahdollisuuksista. Viestinnän yksi tavoite on myös antaa toivoa ja parantaa turvallisuudentunnetta.

Arvot, valinnat ja tulevaisuuden odotukset

Kaikki omaisten ja sukulaisten ryhmään kuuluvat kertoivat muutoksista omissa arvoissaan ja suhteessaan elämään. Myös laskuvarjo- tai ilmailuyhteisöön kuuluvista kolme neljäsosaa ja työn puolesta etsintä- ja pelastustehtäviin osallistuneista viisi kuudesosaa kertoi muutoksia tapahtuneen. Valtaosa niistä, jotka vastasivat kyllä, kertoivat myös tarkemmin

em. muutoksista. Vastaukset koskivat koko onnettomuuden jälkeistä ajanjaksoa ja siksi vastauksissa nousi tyypillisesti esille useita erilaisia asioita. Muutokset voitiin tiivistää viiteen eri aihepiiriin, jotka olivat *tarkoituksettomuus* (yhteensä 4 vastaajaa) tai arvottomuus, välinpitämättömyys, ilon, onnen ja luottamuksen puute; *riskien välttäminen* (2) ja niiden aktiivinen minimointi, toisaalta myös pelko ja varovaisuus; *elämän tärkeys* (19), ainutkertaisuus ja rajallisuus, asioiden oikea tärkeysjärjestys ja rohkeus elää täysillä juuri omanlaistaan elämää; *sosiaalisten suhteiden merkitys* (11) eli onnellisuus läheisistä ja omasta perheestä, toisten ihmisten huomiointi ja myötätuntoisuus, valittamisen välttäminen; sekä *eksistentiaalinen luottamus* (4) eli esimerkiksi ajatus siitä, että elämä ei pääty kuolemaan, uskonnollisuus ja voimaa antavat hyvät muistot edesmenneistä.

Omia voimavaroja vahvistavat valinnat, myönteiset päätökset sekä tulevaisuutta kohti johtavat ja hyvinvointia turvaavat askeleet pohjautuivat monissa vastauksissa edellä referoituihin eli jo arviotarkastelussa esiin nousseisiin asioihin. Tyypillisessä vastauksessa kerrottiin sekä toipumisprosessia tukevista askeleista että tulevaisuuteen kohdistuvista odotuksista. Seuraavat satunnaisessa järjestyksessä olevat lainaukset edustavat yleisimpiä esiin nousseita teemoja.

- *elämä jatkuu ja sitä menehtyneetkin toivovat, että me jatkamme elämää - - päivä kerrallaan eteenpäin, [yritän] pyrkiä positiiviseen ajatteluun [ja] huolehtia omasta jaksamisesta, se auttaa parhaiten läheisiäkkin - - toivon, että näen auringon vielä paistavan ja että ahdistava ikävä rinnassa vielä helpottaa*
- *olen päättänyt jatkaa harrastusta ja kokenut paljon antoisia hetkiä sen parissa - - elän terveellisesti, kunnioitan muita ja yritän keskittyä myös oman mielen harjoittamiseen rentoutumalla - - [odotan] valoisia, antoisia vuosia uusien haasteiden parissa.*
- *olemme tehneet muutaman päivän matkoja sekä kotimaassa että ulkomailla, osallistun erilaisiin tilaisuuksiin, se vie ajatuksia muualle - - menen keskustelemaan asioista psykologin kanssa, toivon saavani sieltä apua myös muihin mieltäni aiemmin askarruttaneisiin asioihin - - [toivon] että kaikki pysyisimme kunnossa, ettei tulisi mitään suuria romahduksia tai onnettomuuksia*
- *olen onnellinen, että minulla on perhe, olen päättänyt nauttia jokaisesta päivästä tavalla tai toisella, jatkoin hyppäämistä - - pysyn positiivisena ja tuen perhettäni/läheisiäni, jos he tarvitsevat apua - - [odotan] kaikkea mahdollista [sillä] ei koskaan tiedä, mitä hyvää päivä tuo tullessaan*
- *olen ollut aiempaa huomattavasti enemmän yhteydessä ystäviini ja sitä kautta suhteet heihin ovat syventyneet - - luulen, että jatkan taistelua elämässä eteenpäin samoilla keinoilla kuin tähän saakka, perheen ja ystävien tuella sekä uusiin asioihin totuttelemalla - - toivottavasti elämä vielä joskus muuttaa suhteensa niin, että valtaosa päivittäin mielessä liikkuvista asioista ja toimista on positiivisia/iloisia eikä onnettomuus/läheisen kuolema tuo jatkuvasti mieleen paha oloa ja negatiivisuutta, toivon myös, että pystyn muuttamaan tämän kokemuksen joskus positiiviseksi voimavaraksi ja näkemään sen, kuinka olen kasvanut ihmisenä tämän myötä*
- *olen onnistunut kääntämään kokemukset voimavaraksi tulevaisuuteen lähinnä työn suhteen ja miksei yksityiselämäni.*